

VAZGEÇİLEN ALACAKLAR

Azmi DEMİRCİ
Baş Hesap Uzmanı

1. Giriş

Tahakkuk esasına göre vergilendirilen ticari (veya zirai) kazançların tespitinde dikkate alınan alacaklardan tahsil imkanı kalmayanların veya tahsili şüpheli hale gelenlerin değerlendirme şekli, Vergi Usul Kanunu'nun "*Değerleme*" başlıklı üçüncü kitabının, üçüncü kısmında "*Alacaklarda ve Sermayede Amortisman*" bölümünde düzenlenmiştir.

Alacaklarla ilgili olarak bu çerçevede yapılan yasal düzenlemeler sırasıyla; değersiz alacaklar (VUK md.322), şüpheli alacaklar (VUK md.323) ve vazgeçilen alacaklar (VUK md.324) şeklinde olup; belirtilen düzenlemelerden vazgeçilen alacaklarla ilgili olanı, uygulamada yanlış yorum ve değerlendirmelere, dolayısıyla da gereksiz ihtilaflara neden olmaktadır.

Çalışmamızda VUK'un ilgili hükümlerinden hareketle "*vazgeçilen alacaklar*" konusundaki açıklama ve değerlendirmelerimize yer verilmiştir.

2. Yasal Düzenleme

VUK'un 322'nci maddesinde değersiz alacaklar konusunda aşağıdaki düzenleme yapılmıştır:

"Kazai bir hükme veya kanaat verici bir vesikaya göre tahsiline artık imkan kalmayan alacaklar değersiz alacaktır.

Değersiz alacaklar, bu mahiyete girdikleri tarihte tasarruf değerlerini kaybederler ve mukayyet kıymetleriyle zarara geçirilerek yok edilirler.

İşletme hesabı esasına göre defter tutan mükelleflerin bu madde hükmüne giren değersiz alacakları, gider kaydedilmek suretiyle yok edilirler.

V.U.K.'un "*Vazgeçilen Alacaklar*" başlıklı 324'üncü maddesi hükmüne göre de;

"Konkordato veya sulh yoluyla alınmasından vazgeçilen alacaklar, borçlunun defterlerinde özel bir karşılık hesabına alınır. Bu hesabın muhteviyatı alaktan vazgeçildiği yılın sonundan başlayarak üç yıl içinde zararla itfa edilmediği takdirde kâr hesabına naklolunur."

Yapılan yasal düzenlemelerden görüleceği üzere, alacaklılar tarafından dönem kazancının tespitinde gider olarak dikkate alınmaları nedeniyle aynı sonuca yol açan değersiz alacak ve vazgeçilen alacak uygulamalarında, farklılık, uygulama koşulları ve borçlular yönünden yaratılmıştır. Bu nedenle izleyen açıklamalarda vazgeçilen alacaklar değerlendirilirken, değersiz alacaklarla olan ilişkili yönlerine de yer verilecektir.

3. Vazgeçilen Alacak Uygulamasının Koşulları

3.1. Genel Koşullar

VUK'un alacaklarla ilgili diğer amortisman (karşılık) düzenlemelerinde de (değersiz alacak ve şüpheli alacak) geçerli olduğu üzere, alacaklı yönünden, bir alacağın vazgeçilen alacak olarak değerlendirilebilmesinin genel koşulları;

1- Alacağın ticari (veya zirai) işletmeyle ilgili olması,

2-Alacağın ticari (veya zirai) kazancın tespitinde hasılat olarak dikkate alınmış olmasıdır.

Esasında birbirini tamamlayan bu koşullara göre, bir alacağın giderleştirilebilmesi için, söz konusu alacağın ticari (veya zirai) faaliyetten doğmuş olması ve dönem kazancının oluşumuna katkıda bulunmuş olması gerekir. Buna göre, ticari (veya zirai) işletmeyle ilgili olmayan alacaklar (örneğin işletme sahiplerinin kişisel alacakları) vazgeçilen alacak olarak değerlendirilemeyeceği gibi, ticari (veya zirai) işletmeyle ilgili olsa da, dönem kazancını etkilememiş (daha önce hasılat hesaplarına intikal ettirilmemiş) alacaklar da (örneğin ilişkili kuruma ticari faaliyet dışında verilen ve faiz vb. şekilde herhangi bir getirisi bulunmayan borçlar) vazgeçilen alacak olarak değerlendirilemeyecektir.

3.2. Özel Koşullar

Yukarıda yer verilen genel koşulları taşıyan alacakların, vazgeçilen alacak olarak değerlendirilebilmesi için, alacaklı ve/veya borçlu yönünden bazı özel şartların da gerçekleşmesi gerekir. VUK'un 324'üncü madde hükmünün değerlendirilmesi sonucunda, bu koşulların aşağıdaki şekilde olduğu ifade edilebilir.

3.2.1 Alaktan Konkordato veya Sulh Yoluyla Vazgeçilmiş Olmalıdır

VUK'un 324'üncü maddesinde yapılan düzenlemede, bir yandan konkordato ve sulh yolundan bahsedilerek, alacaklı yönünden alacağın değersiz alacak ve dolayısıyla vazgeçilen alacak şekline gelmesinin özel şartları belirlenirken, diğer yandan vazgeçilen alacağın borçlusunun yapacağı işlemler hükme bağlanmıştır. Bu düzenlemeye göre, vazgeçilen alacak uygulamasında aranacak ilk koşul; alaktan konkordato veya sulh yoluyla vazgeçilmesidir. Konkordato ve sulh yoluyla vazgeçilen alacaklar, alacaklı yönünden esasında değersiz alacaktır ve bu nedenle de alacaklı tarafından gider kaydedilir.

Konkordato, İcra ve İflas Kanunu'nda düzenlenmiş olup, ödeme güçlüğü içinde bulunan borçlunun, alacaklılarla yargı mercileri önünde anlaşmak suretiyle, borcun mutabık kalınan kısmının ödenmesinden kurtulduğu (miktar veya tenzilat konkordatosu) veya vadenin uzatıldığı (vade konkordatosu) uzun bir hukuki süreçtir. İİK hükümlerine

göre, konkordato anlaşmasının geçerli olabilmesi için, alacaklıların en az üçte ikisine isabet eden kısmı tarafından imzalanmış olması gerekmektedir. Miktar veya tenzilat konkordatosunun vazgeçilen alacak uygulamasına dayanak alınması halinde, alacağın tamamının değil, konkordato anlaşmasıyla vazgeçilen kısmının gider yazılacağı açıktır. Vade konkordatosunda ise, borçlunun kurtulduğu bir borçtan ve dolayısıyla da vazgeçilen alacaktan söz edilemeyecektir.

Diğer yandan, VUK'un 324'üncü maddesinde konkordato dışında "*sulh yolundan*" da bahsedildiği halde, bu konuda herhangi bir tanım yapılmamıştır. Belirtilen hususta 248 seri numaralı VUK Genel Tebliği'nde¹ belirtilen "*....alacaklı ve borçlunun her türlü muvazaadan ari olarak "sulh olmaları" ve bu anlaşmayı noterde düzenlemeleri halinde bu belge alacağın değersiz hale geldiğinin kanıtı olacaktır.*" şeklindeki açıklamanın kullanılabileceği ileri sürülmekte ise de, bize göre bu doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü belirtilen Tebliğ açıklaması, VUK'un 324'üncü maddesiyle ilgili değil, bu maddenin yürürlüğe girmesinden çok sonra ve 17.08.1999 ve 12.11.1999 tarihlerinde meydana gelen depremin etkili olduğu yörelerde faaliyet gösteren mükelleflerin alacaklarının tahsilinde karşılaşılabilecekleri imkansızlıklarla ilgili özel bir düzenlemeyle (VUK'un geçici 24'üncü maddesiyle²) ilgilidir.

VUK'un 324'üncü maddesinde hükme bağlanan sulh yolunu, ödeme güçlüğü içindeki ve hatta ödeme kabiliyeti bulunmayan borçlu ile, alacaklının, borcun/alacağın belli kısmının veya tamamının ortadan kaldırılması konusundaki mutabakatları olarak değerlendirmek gerekir. Bu nedenle, Kanun'un öngördüğü sulh yolunu özel bir şekle bağlama imkanı bulunmamaktadır. Belirtilen husus, konuyla ilgili olarak alınan Hesap Uzmanları Kurulu Danışma Komisyonu Kararında³ aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

"....Alacaklarda amortisman o alacağın tasarruf değerinin kaybolması halinde mümkündür. Bunun dışında bir itfa mekanizması düşünülemez. Kanun koyucu alacakların amortismanında iki şekil kabul etmiştir. Bunlardan biri değersiz alacaklar diğeri ise şüpheli alacaklardır. Kazai bir hükme ve kanaat getirici bir vesikaya göre tahsiline artık imkan kalmayan bir alacaktan vazgeçme hali 322'nci maddenin içindedir. Kanun koyucu 322'nci maddeye göre vazgeçme yolu ile değersiz olan bir alacağın alacaklısı tarafından zarar yazılmasını kabul ederken karşı tarafı da düşünmüş ve bunun borçlu tarafından kara alınmasını istemiştir. Bu sebeple 324'üncü madde vazgeçilen alacağın borçlunun defterlerinde ne şekilde gösterileceğini hükme bağlamaktadır. Bu madde diğer bir itfa maddesi olmadığı gibi alacaklı ile de ilgili değildir. Buna göre vazgeçilen bir alacağın alacaklısı tarafından zarar yazılabilmesi ancak 322'inci madde hükmüne göre olabilecektir.

.....

Alacaktan vazgeçilmesine dair özel bir belge düzeni olamayacağı, Hesap Uzmanlarının yaptıkları incelemelerde bütün belgeler için uyguladıkları ve bu belgelerin

¹ 05.02.2000 tarihli ve 23955 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

² 27 Ocak 2000 tarihli ve 4503 sayılı Kanun'un 10'uncu maddesiyle Vergi Usul Kanunu'na eklenen madde.

³ 20.03.1972 Tarihli ve 196/4 Genel Sıra Numaralı Hesap Uzmanları Kurulu Danışma Komisyonu Kararı

sıhhatini ve belgeleme gücünü meydan çıkarıcı inceleme metotlarını, alacaktan vazgeçme belgeleri hakkında da aynen uygulayacakları ve varacakları sonuçlara göre bu belgelere değer biçecekleri... ”

3.2.2. Borçlu Ödeme Güçlüğü İçinde Olmalıdır

Vazgeçilen alacakların alacaklı yönünden değersiz alacak sayılarak dönem kazancının tespitinde gider kaydedilebilmesinin diğer bir önemli şartı, borçlunun ödeme güçlüğü içerisinde bulunduğunun, hatta ödeme kabiliyetini kaybettiğinin ve dolayısıyla alacağın normal takip süreci sonunda tahsil edilemeyeceğinin ispat edilmesidir. Başka bir ifadeyle, borçlu borcunu ödeyebilecek güçte ise alacaklının alacağından vazgeçmesi ve vazgeçtiği alacak tutarını giderleştirmesinin yasal dayanağı bulunmamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, borçlunun ödeme güçlüğü içerisinde olduğunun ve alacağın takibinin tahsilatla sonuçlanmayacağını ortaya konmasıdır; borçlunun ticari veya mali anlamda zararlı olması ödeme güçlüğüne ispatlamayacağı gibi, ödeme güçlüğüne ispat edilmesinde borçlunun zararlı olması şartı da aranmaz.

Belirtilen husus, 16.04.1949 tarihli ve 1/174 Esas Numaralı TBMM Geçici Komisyon Raporu'nun, VUK'un 324'üncü maddesiyle ilgili bölümündeki değerlendirmede “...iflas halinde veya mali müzayakada⁴ bulunan ve borçlarını ödeyemeyecek hale gelen mükellefler”den bahsedilmek suretiyle açıkça belirtilmiştir.

Borçlunun ödeme güçlüğü taşıması, daha da önemlisi borcunu rahatlıkla ödeyebileceği hallerde; çeşitli mülahazalarla “sulh anlaşması” veya benzeri özel sözleşmelere dayanılarak, alacağın vazgeçilen alacak olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu şekildeki uygulamalarda, alacağın alacaklı yönünden gider kaydı kabul edilemeyeceği gibi, alacaklı yönünden gider kabul edilse dahi, borçlu yönünden de aynı hesap döneminde gelir kaydı yapılması istenebilecektir.

3.2.3. Borçlu Bilanço Esasına Göre Defter Tutmalıdır

VUK'un 324'ncü maddesi hükmünde, vazgeçilen alacak tutarının borçlunun defterlerinde özel bir karşılık hesabına alınacağı belirtildiği ve karşılık ayırma yöntemi de bilanço esasında defter tutanlar tarafından uygulanabildiği için; vazgeçilen alacaklarda borçlu tarafın mutlaka VUK'un 177'nci maddesinde belirtilen birinci sınıf tüccar olması gerekir. Buna göre, alacaklı yönünden alacağın vazgeçilen alacak olarak gider kaydedilebilmesi için bilanço esasında defter tutma şartı bulunmamakla birlikte⁵; bu şekildeki vazgeçilen alacağın gider kaydı için, karşı tarafın (borçlunun) bilanço esasında defter tutması şarttır. Ancak bu şartın, işletme hesabında defter tutan borçlular yönünden, (muvaaza ve vergi ziyaına yönelik fiiller hariç) vazgeçilen alacak tutarının ilgili yılda doğrudan gelir yazılması halinde aranmayacağı söylenebilir. Zira, alacaklının gider kaydettiği tutar, borçlu tarafından da aynı tutarda ve aynı yılda gelir kaydedilmektedir.

Özetle belirtmek gerekirse, borçlusu defter tutmayanlar ya da defter tuttuğu halde bilanço esasına göre defter tutmayanlar (işletme hesabına göre defter tutanların

⁴ Müzayaka: Sıkıntı, güçlük, yokluk.

⁵ İşletme hesabına göre defter tutanlar da, genel ve özel şartların varlığı halinde vazgeçilen alacaklarını gider kaydedebileceklerdir.

yukarıda açıklanan durumu hariç) olan bir alacağın, alacaklı tarafından vazgeçilen alacak olarak giderleştirilme imkanı bulunmamaktadır.

3.2.4. Vazgeçilen Alacak, Alacaklı Tarafından Vazgeçildiği Yılda Gider Kaydedilmelidir

Vazgeçilen ve değersiz alacaklar Vergi Usul Kanunu'nun "*Alacaklarda ve Sermayede Amortisman*" bölümünde düzenlenmiştir. Dolayısı bu uygulamalardan yararlanmak mükellefler açısından bir haktır. Ancak vergi hukukunun genel çerçevesi içinde bu haklardan zamanında ve Kanun'un öngörmüş olduğu şartlar yerine getirildiğinde yararlanılması gerekmektedir. Eğer vergi hukukunun öngörmüş olduğu bir haktan kanunların öngörmüş olduğu şartlar yerine gelmeden ve zamanında yararlanılmaması durumunda, mükellefler hak mahrumiyetine uğramakta, bazen tamamen bu hakların kaybedilmesi gibi bir sonuçla karşı karşıya kalmaktadırlar.⁶

Belirtilen bu nedenle, vazgeçilen alacakların alacaklı yönünden gider kaydı, bu alacaklarla ilgili genel ve özel şartların tekemmül ettiği hesap döneminde yapılmalıdır. Çeşitli sebepler ileri sürülerek, vazgeçilen alacağın sonraki hesap dönemlerinde kazancın tespitinde gider olarak dikkate alınması mümkün değildir.

3.2.5. Vazgeçilen Alacak Borçlu Tarafından Üç Yıl İçinde Cari Yıl veya İzleyen Yıllar Zararıyla Karşılaştırılmalıdır

VUK'un 324'üncü maddesinde yapılan düzenlemeyle, vazgeçilen alacaklar alacaklı yönünden değersiz alacak sayılmış; borçlu yönünden ise pasifin azaltan ve dolayısıyla özsermayeyi artıran kar hükmündeki değer vergilendirilmesi, aynı yılda değil, üç yıl bekleme süresi içerisinde zararla itfa edilmediği duruma bağlanmıştır.

Yasal hükmün düzenleniş tarzından, Kanun'un amacının, vazgeçilen alaktan kaynaklanan ve karşılık hesabına alınan kar hükmündeki değerden ancak aynı yıldaki zarar dahil olmak üzere üç yıllık süre içerisinde oluşan zararın mahsubu olduğu, dolayısıyla karşılık hesabı oluşturulmadan önceki hesap dönemlerine ilişkin zararın mahsubu olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Buna göre, hangi kaynaktan doğmuş olduğu önemsenmeden, üç yıllık bekleme süresi içerisinde, üç yıldan önceki geçmiş yıl zararlarının vazgeçilen alaktan (karşılıktan) mahsup edilmesi imkanı yoktur.

Vazgeçilen alacakta, mükellefe ileriye müteveccih olarak zarar imkanı tanınmıştır. Vergi uygulamasında, zararın geçmiş yıl karlarından mahsubu mümkün değildir. Bizim sistemimizde, kurumların tasfiyesindeki özel ve istisnai durum dışında, ileriye doğru zarar mahsubu, yani zararın geçmiş yıl karından indirilmesi, sadece vazgeçilen alakalardan doğan "karlar"da kabul edilmiştir. Bekleme süresi içinde, işletme bünyesinde doğacak sonuçların ıslahına tahsis edilen bir rezerv niteliğindeki vazgeçilen alacak, bu amacın dışında kullanılamaz.⁷

⁶ Ersin NAZALI, Vazgeçilen ve Değersiz Alacaklar, Yaklaşım Dergisi, Ocak 2009, Sayı 193

⁷ Yılmaz ÖZBALCI, Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Oluş Yayıncılık, s.848

Diğer yandan, işletmede üç yıllık bekleme süresi içerisinde oluşan zararın öncelikle vazgeçilen alacaktan kaynaklanan karşılık hesabından mahsup edilmesi zorunludur. Bu şekildeki mahsup imkanı varken karşılık hesabından mahsup edilmeyen ticari (veya zirai) zararın başka gelir unsurlarından (örneğin menkul sermaye iradından) mahsubu olanaklı olmadığı gibi, izleyen dönemlere devredilmesi imkanı da bulunmamaktadır. Benzer şekilde, vazgeçilen alacak nedeniyle bilanço esasına göre defter tutan borçlunun defterinde karşılık hesabına alınan tutarın, üç yıllık bekleme süresi içerisinde ticari (veya zirai) kazanç unsuru dışındaki gelir unsurlarından doğan zararlarla karşılaştırılması ve bu zararların vazgeçilen alacaktan mahsup edilmesi mümkün değildir.

3.2.6. Üç Yıllık Bekleme Süresi İçerisinde Zararla İtfa Edilmeyen Karşılık Kara İntikal Ettirilmelidir

Borçlunun hesaplarında vazgeçilen alacaklardan oluşan karşılık tutarının, zarar mahsubuna esas alınacak süresi üç yıl olup, bu süre içerisinde zararlar itfa edilemeyen veya edilemeyen karşılık tutarının kar hesaplarına nakledilmesi gerekir.

Alacaklı tarafından vazgeçilen ve borçlu tarafından karşılık hesabında bekletilen tutar, üç yıllık bekleme süresi dolmadan gerçek kişi borçlunun işi terk etmesi veya ölümü; kurumlar vergisi mükelleflerinde ise işletmenin devredilmesi veya tasfiyesi durumunda, üç yıllık süre beklenmeden belirtilen hususların gerçekleştiği hesap döneminde matraha eklenmelidir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Çalışmamızın konusunu oluşturan “vazgeçilen alacaklar” VUK’un değerlendirme kitabının “alacaklar ve sermayede amortisman” bölümünde düzenlenmiş olup, bu düzenlemenin temelinde, daha önce tahakkuk esasına göre hasılat kaydedilerek dönem kazancını etkileyen bir alacağın tahsilinde güçlük (hatta imkansızlık) yaşandığı durumlarda, bu alacağın gider kaydedilerek vergilendirmenin dışına çıkarılması yatmaktadır.

Vergi uygulamasında, alacaklı yönünden esasen “değersiz alacak” niteliği taşıyan vazgeçilen alacaklarda, farklılık borçlular yönünden ayrı bir yasal düzenlemeye konu edilmiş ve bu düzenlemeyle (VUK md.324) konkordato ve sulh yoluyla alınmasından vazgeçilen alacakların, borçlularının defterlerinde özel bir karşılık hesabına alınacağı ve bu hesaptan izleyen üç yılın zararının mahsup edilebileceği, zararlar itfa edilmeyen karşılık hesabının ise kara nakledileceği hükme bağlanmıştır.

VUK’un 324’üncü maddesinde vazgeçilen alacaklara ilgili olarak yapılan bu düzenleme, kısa ve genel hüküm içermesi nedeniyle, yasa tekniği bakımından olumlu özellikler taşısa da; uygulama sürecinde açıklayıcı ve yorumlayıcı yan mevzuatla desteklenmediği için, gelişen ekonomik ve sosyal koşulları kavramakta yetersiz kalmakta ve bu nedenle söz konusu düzenlemenin uygulanmasıyla ilgili olarak önemli sorunlar ve ihtilaflar yaşanmaktadır. Belirtilen nedenle, VUK’un 324’üncü maddesinin uygulanmasına yönelik olarak, maddeyi açıklayan bir genel tebliğ hazırlanmasının yararlı olacağını düşünmekteyiz.

